

چندلر عروض

چکیده

برای تقطیع به ارکان در کتاب درسی ادبیات فارسی (۱) پیش‌دانشگاهی قواعدی ذکر شده است که در برخی از اوزان با شیوه‌ی سنتی تناقض‌هایی دارد. نگارنده‌ی مقاله‌ی حاضر کوشیده است این تناقض‌ها را با اعمال دو شیوه‌ی جدید حل کند.

کلید واژه‌ها:

تقطیع به ارکان، عروض سنتی، عروض جدید.

مقدمه

در کتاب ادبیات فارسی (۱) پیش‌دانشگاهی در بخش عروض شیوه‌ای نوین برای تقطیع شعر به ارکان آمده است که با شیوه‌ی سنتی در کتاب‌های عروض تفاوت‌هایی دارد و هنگام نام‌گذاری برخی از ابیات، اشکالاتی پیش می‌آورد. نویسنده در این نوشتار کوشیده است تا ضمن آوردن شیوه‌ی کتاب درسی و شیوه‌ی سنتی با بیان چند قاعده، تناسبی بین این دو شیوه برقرار کند و سرانجام، اوزان را طبق سنت تقطیع کند.

قواعدی که در صفحات ۳۰ تا ۳۶ کتاب مذکور برای تقطیع شعر به ارکان آمده است، اشعار را به شیوه‌ی علمی‌تری تقطیع می‌کند و خلاصه‌ی آن این است که ابتدا هجاهای هر مصراع را چهار تا چهار تا جدا می‌کنیم. اگر در هجاهای تشکیل‌دهنده‌ی ارکان نظمی (تکراری یا متناوب) وجود داشت، تقطیع به پایان می‌رسد و اگر نظمی وجود نداشت،

هجاهای را سه تا سه تا جدا می‌کنیم. باز اگر نظمی وجود نداشت، هجاهای را سه تا و چهار تا جدا می‌کنیم. در ضمن، نظم تکراری بر نظم متناوب ترجیح دارد.

در شیوه‌ی سنتی، قاعده‌ی خاصی برای تقطیع به ارکان وجود ندارد و تقطیع به ارکان بیش‌تر با تمرین و تکرار ملکه‌ی ذهن طالبان علم عروض می‌شود.

تقطیع به شیوه‌ی کتاب درسی منظم‌تر است اما در نام‌گذاری اوزان کاستی‌ها و مشکلاتی وجود دارد. برای حل این مشکل هیچ راهی پیشنهاد نشده و فقط در مقابل تقطیع به شیوه‌ی کتاب، تقطیع به شیوه‌ی سنتی داخل پرانتز آمده و به منشأ آن نیز اشاره‌ای نشده است. نگارنده با آوردن دو شیوه، این ناهماهنگی را حل کرده است.

اوزانی که در آن‌ها این ناهماهنگی وجود دارد، از دو بحر هزج و مضارع‌اند.

۱. اوزان هزج

تقطیع به شیوه‌ی سنتی	تقطیع به شیوه‌ی کتاب درسی
مفعول / مفاعیل / مفاعیل / فاعولن	مستفعل / مستفعل / مستفعل / مستفعل / مستفعل
مفعول / مفاعیل / مفاعیل / فعل	مستفعل / مستفعل / مستفعل / فع
مفعول / مفاعیل / مفاعیل	مستفعل / فاعلات / مستفعل
مفعول / مفاعیل / فاعولن	مستفعل / فاعلات / فع لن
مفعول / مفاعیل / مفعول / مفاعیلن	مستفعل / مفعولن / مستفعل / مفعولن

۲. اوزان مضارع

تقطیع به شیوه‌ی سنتی	تقطیع به شیوه‌ی کتاب درسی
مفعول / فاعلات / مفاعیل / فاعلن	مستفعلن / مفاعل / مستفعلن / فعل
مفعول / فاعلات / مفاعیلن	مستفعلن / مفاعل / مفعولن
مفعول / فاعلاتن / مفعول / فاعلاتن	مستفعلن / فاعولن / مستفعلن / فاعولن

محمدامین

شمسی‌نیا

کارشناس ارشد

زبان و ادب فارسی

دبیر مراکز

پیش‌دانشگاهی و

مدرس مراکز پیام

نور پیرانشهر

پس از آن که شعر به شیوه‌ی جدید (کتاب درسی) تقطیع شد، برای رسیدن به تقطیع به شیوه‌ی سنتی، باید دو شیوه‌ی زیر را به ترتیب رعایت کرد:

۱. هجاهای هر مصراع را سه‌تا/چهارتا/سه‌تا/چهارتا جدا می‌کنیم.^۱

۲. هجاهای هر مصراع را سه‌تا/چهارتا/چهارتا/سه‌تا جدا می‌کنیم.^۲

اگر با تقطیع به شیوه‌ی اول نظم متناوب حاصل شد، کار به پایان می‌رسد؛ در غیر این صورت، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم. با این تفاوت که در این شیوه، ارکان متناوب نخواهند بود. یادآوری این نکته نیز ضروری است که ممکن است از اوزان مذکور یک رکن از آخر یا یک یا چند هجا از رکن آخر-چنان که در کتاب درسی نیز بدان اشاره شده است^۳- حذف شده باشد. حال شیوه‌ی یاد شده را در مورد اوزان مورد بحث اعمال می‌کنیم.

۱. اوزان هزج

مستفعل/مستفعل/مستفعل/مستفعل
 ---/UU--/UU--/UU--

اول هجاها را سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
 ---/UU--/UU--/UU--

چون نظم متناوب ندارد، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم.
 سه‌چهار چهار سه: ---/UU--/UU--/UU--
 (مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن)^۴

تقطیع اخیر همان تقطیع به شیوه‌ی سنتی است و بر این اساس وزن شعر را می‌توان نام‌گذاری کرد.

مستفعل/مستفعل/مستفعل/فع
 -/UU--/UU--/UU--

اول سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
 -UU--/UU--/UU--

چون نظم متناوب ندارد، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم.
 سه‌چهار چهارسه: -UU--/UU--/UU--
 (مفعول مفاعیل مفاعیل فعل)^۵

مستفعل/فاعلات/مستفعل
 ---/U-U-/UU--

اول سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم: --/U-/U-/U-/U--
 چون نظم متناوب ندارد، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم.

سه‌چهار چهار سه: ---U-/U-/U-/U--
 (مفعول مفاعیلن مفاعیلن)^۶

مستفعل/فاعلات/فعلن
 --/U-U-/UU--

اول هجاها را سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
 --U-/U-/U-/U--

چون نظم متناوب ندارد، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم.
 سه‌چهار چهار سه: --U-/U-/U-/U--
 (مفعولن مفاعیلن فعولن)^۷

مستفعل/مفعولن/مستفعل/مفعولن:
 ---/UU--/---/UU--

هجاها را سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
 ---U/U--/---U/U--

(مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن)^۸
 چون نظم متناوب دارد، کار تقطیع به پایان می‌رسد.

۲. اوزان مضارع

مستفعلن/مفاعل/مستفعلن/فعل
 -U-/U--/UU-U-/U--

اول سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
 -U-U-/--U/U--/U-/U--

چون نظم متناوب ندارد، شیوه‌ی دوم را اعمال می‌کنیم.
 سه‌چهار چهار سه: -U-/U--U/U--U-/U--
 (مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)^۹

مستفعلن/مفاعل/مفعولن
 ---/UU-U-/U--

اول سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم: --/U/U--U-/U--

چون نظم متناوب ندارد، شیوهی دوم را اعمال می‌کنیم.
سه‌چهار سه‌چهار سه: ---U/U-U-U/U---
(مفعول فاعلاتن مفاعیلن)^{۱۰}

---U/U-U-U/U---
---U/U-U-U/U---
هجاها را سه‌چهار سه‌چهار جدا می‌کنیم:
---U/U-U-U/U---
(مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن)^{۱۱}

چون نظم متناوب دارد، کار تقطیع به پایان می‌رسد.

حال ممکن است این سؤال پیش آید که از کجا بدانیم که این

اوزان کدام یک از ۲۸ وزن ۱۲ پر کاربردند تا شیوه‌های بالا را در مورد آن‌ها اعمال کنیم. در پاسخ باید گفت که این اوزان اگر به شیوهی کتاب درسی تقطیع شده باشند، همگی با دو رکن «مستفعل» و «مستفعلن» آغاز می‌شوند. اوزانی که از تناوب مستفعل و رکن دیگر یا از تکرار مستفعل حاصل شده‌اند، همگی از بحر هزج‌اند و اوزانی که از تناوب مستفعلن ۱۳ با رکن دیگری حاصل شده‌اند، همگی بحر مضارع‌اند.

نتیجه‌گیری

پس از اعمال دو شیوهی بالا، به راحتی می‌توان اوزان را طبق سنت تقطیع کرد و دانش آموزان دیگر با دو تقطیع (یکی تقطیع کتاب درسی و دیگری تقطیع به شیوهی سنتی) و مشکل این‌که

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تجربه‌ای از فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل

چکیده

برنامه‌های رسمی و متداول در کلاس‌های درس عمدتاً بر پرورش حافظه و به کار انداختن قوای ذهنی شاگردان تأکید می‌کنند و رشد جنبه‌های اجتماعی، عاطفی و... آن‌ها چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. بر این اساس، لزوم وجود برنامه‌هایی به نام «فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل» که بر جنبه‌های مهارتی و نگرشی دانش‌آموزان تأکید می‌کنند، کاملاً مشخص است. در این مقاله برآنیم که تجربه‌ای کاربردی «کارگاه شعر و شاعری» را به عنوان یکی از فعالیت‌های فوق برنامه و مکمل درسی برای کتاب ادبیات فارسی (۱) پیش‌دانشگاهی و علاقه‌مندان به سرودن شعر، معرفی کنیم.

محسن پروین

کارشناس ارشد
زبان و ادب فارسی،
دبیر ادبیات
دبیرستان‌های
اشنویه

کلید واژه‌ها:

فوق برنامه، کارگاه شعر، قافیه و عروض.